

Bögöly Gyula

A katonai parancsnok büntetőeljárás szerepének történeti fejlődése Magyarországon

1. Bevezetés

Napjaink rendkívül gyorsan változó biztonsági környezetében – ahol jelen van a hagyományos, a modern és a hibrid hadviselés – felértékelődött a katonai szervezetek tevékenységének jelentősége, amelyek működésének egyik alapeleme – a korszerű eszközökön és kiképzettségen túlmenően – a szilárd szolgálati rend és fegyelem.

A katona, katonaként elkövetett bűncselekménye miatt egy rövid időszaktól eltekintve mindig a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozott. A katonai parancsnoknak évszázadokon keresztül részben írásos, részben szokásjog alapján fontos szerepe volt a katonával szembeni büntetőeljárás lefolytatása során. Pap János számos tanulmányában utalt arra, hogy a parancsnokok a legfőbb hadúr által aláírt okmánnyal ráruházott bírói felsőbbbségi jogot soltészek, auditorok, foglárók, zászlósok és hadbírók útján gyakorolták.¹ Hautzinger Zoltán szerint pedig önálló katonai büntetőjogi alapelvnek tekinthető a parancsnoki felelősség elve, amely abból fakad, hogy a katonai rend fenntartásának legfontosabb pillére a katonai szervezet élén álló egyszemélyi vezető, a parancsnok.²

¹ Lásd: PAPP János: Történeti áttekintés a katonai parancsnok szerepéről a katonai büntetőeljárásban, In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *A katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, Pécs, Kódex Nyomda Kft., 2007, 194. o.

² Lásd: HAUTZINGER Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*, Pécs, AndAnn Kft., 2010, 32. o.

A katonai igazságszolgáltatás célja, hogy a hadsereg rendjét és fegyelmét a jog eszközeivel biztosítsa, mert a hadvezér Zrínyi Miklós szavaival élve „Fegyelem nélkül a hadnem had, hanem zűrzavar”.

Kardos Sándor szerint a katonai szolgálati viszonyok rendszerét a katonai fegyelem, a katonai centralizmus és a katonai függelem jellemzi.³ A katonai fegyelem meghatározására a hazai szakirodalomban is számos megoldás született, melyek közül az alábbiakat emelem ki:

- „A katonai fegyelem a katonai szolgálati viszonyoknak olyan általános jellemzője, amely a katonai élet teljességét áthatja, és nem önmagában elvont kötelesség, hanem a konkrét szolgálati kötelezettségek engedelmes teljesítését jelenti.”⁴
- „A katonai fegyelem minden hadsereg alapfeltétele, ennek elvesztése, vagy akárcsak meglazulása a harci képesség csökkenését jelenti. Ennek fenntartása a parancsnoknak nemcsak joga, de kötelessége is.”⁵

Az előbbieken hivatkozott definícióik ugyan eltérő megfogalmazással, de a katonai szervezetek rendeltetésszerű működésének egyik alapfeltételeként határozzák meg a katonai fegyelmet.

³ Lásd: KARDOS Sándor: *A magyar katonai büntetőjog rövid története*, Debrecen, Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Kar – Liceum Art Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., 2002, 10. o.

⁴ KARDOS: i. m. 11. o.

⁵ Lásd: FARKAS Gyöngyi: *A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és eljárásjoga a dualizmus időszakában* (PhD. dolgozat), Budapest, ELTE, 2001, 31. o.

Stromfeld Aurél szerint „A fegyveres hatalom fennállása, valamint eredményes működése a fegyelmen és kötelességteljesítésén nyugszik.”⁶

A katonai parancsnoki hatalomra vonatkozóan azonban a római korból is találunk forrásokat. A Római Birodalomban a családfőhöz hasonló abszolút büntető hatalma volt a hadvezérnek, az imperatornak, akinek hatalma a királyi teljhatalomból származott. Róma város kezdeti időszakában a város határain kívül állandó volt a háború. A római polgár a falakon kívül katona, a római hatóság, a magistratus pedig hadvezér volt. A római népnek ez a katonai szervezete adta a magistratus kezébe a korlátlan jogkört. A hadvezért nem kötötte semmiféle előzetes szabály abban a kérdésben, hogy mit tekintsen katonai függelemsértésnek, katonai értelemben vett bűncselekménynek, sőt abban sem, hogy milyen fegyelmezési eszközöket alkalmazzon a kötelességszegő katona ellen. Ez teljesen az ő belátásán múltott. Ennek megfelelően alkalmazhatott halálbüntetést, testi fenytést, zsoldelvonást, szolgálati hátrányokkal vagy lefokozással sújthatta a katonáját. Az imperator volt egyszemélyben a bíró és a nyomozóhatóság. A későbbiekben ez a korlátlan hatalom több tekintetben is korlátozást nyert, azonban a nem szabályozott területeken a magistratus coercitios, fegyelmezési jogköre továbbra is változatlan maradt.⁷

⁶ STROMFELD Aurél: *Hadsergyszervezés*, Budapest Pallas, 1911. 253. o.

⁷ Lásd: ZLINSZKY János: *Római büntetőjog*, Budapest, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar – Nemzeti Tankönyv Kiadó, 1995.

2. A magyar szabályozás története az 1912. évi katonai büntető perrendtartási kódex kihirdetéséig

A honfoglalás időszakára vonatkozóan kevés korabeli írásos emlék áll rendelkezésünkre.⁸ Ezek közül kiemelkedő jelentőségű VI. Bölcs Leo császár A hadi taktikáról című műve, valamint fia Bíborban született Konstantin császár De Administrando Imperio című munkája, melyben leírja, hogy a magyarok nemzetgyűlésükön „Gülaszt” választanak, s ő látja el a bírói tisztet. A hazai források közül kiemelkedik Anonymus Gesta Hungarorum, Kézai Simon Képes krónikája, a Csíki székely krónika, ám ezek későbbi időszakban születtek. Bölcs Leo császár A hadi taktikáról című művében azt írja, hogy „a vezetők kemény és keserves büntetést állnak ki az előljárok részéről”. Ez arra utal, hogy a családfők és a nemzetségfők is rendelkeztek bizonyos fokú bíraskodási és fenyítési jogosultsággal. A néppé egyesülés után e kort jellemző megoldásként a fejedelem lett a legfőbb bíró, miután ebben az időszakban a hadvezérséggel járó jogosultságok és a legfőbb bírói rész egy kézben egyesült. Az Árpád-házi királyok uralkodása alatt a királyt a hadsereg felett megillető hadúri jog és a bírói felsőbbbségi jog egy kézben egyesült. Kardos Sándor gondolatát idézve „a szabad magyar harcos felett, csak a király ítélkezhetett”.⁹ A király megnövekedett elfoglaltsága következtében a későbbiekben már nem tudott eleget tenni bírói kötelezettségének, ezért létrejöttek olyan főtisztviselések - nádorispán, országbíró, tárnokmester, királyi személynök -, amelyek e funkció gyakorlásában a királyt személyesítették, illetve helyettesítették. Ugyanez az ok vezetett az

⁸ HAUZINGER Zoltán: A magyar katonai büntető igazságszolgáltatás története, In: *Jogtudományi Közöny*, 2007/6. szám, 264-265. o.

⁹ KARDOS: i. m. 15. o.

igazságszolgáltatás decentralizációjához is az által, hogy a király bíráskodási jogkörrel ruházta fel az ispánokat, akik a királyi haderő vármegyei parancsnokai is voltak. E funkciójukból adódóan a várjobbágyok, a várkatonaság bűnügyeiben is ők bíráskodtak. A városoknak önálló bírói szervezete volt, így az őrség tagjainak bűncselekményeit is ezek a fórumok bírálták el.

A XIII. századra változást hozott az ítélkezésben a főurak magánhadseregének kialakulása. A későbbiekben a földesurak egy része a pallosjogot (*ius gladii*) megkapta királyi kiváltsággént. Az ezzel rendelkező nemes urak a hadjáratok során az általuk vezetett bandériumok tagjai, valamint a későbbiek során a telekkatonaság – *militia portatis* - korában az úriszék szabályai alapján jártak el. Hatáskörük szinte korlátlan volt. Mátyás korából származó jogforrásunkban az 1486. évi „*decretum maius*”-ban tesznek említést egy sajátos bírói fórumról a tiszti becsületbíróóságok öséről, a vitézi ítélőszékről (*Curia Militaris*), melynek elnöke a király volt. A XVI-XVII. századra a katonai bíráskodás már az igazságszolgáltatás sajátos területét alkotta, azonban a katonai és a földesúri bíráskodás egy személy kezében összpontosult. A földesúr e minőségében az úriszéken, míg katonai parancsnokként a seregszék és a hadiszék előtt járt el katonáival szemben.

A török elleni harcokban oly fontossá vált végvárakban szolgáló katonák legfőbb büntető hatósága a XVII. században a várparancsnok volt, akinek ez irányú feladatait számos törvény (1601. évi III. tc., 1622. évi LXXIII. tc., 1674. évi LXIV. tc.) rögzítette. Az e korszakra jellemző állandó katonáskodás megteremtette az önálló katonai igazságszolgáltatási szervezet alapjait. Ennek következtében a bíráskodás joga a csapat- és seregtestparancsnokok kezébe került. A katonával szembeni büntetőeljárások lefolytatásának jogát, a bírói felsőbbbségi

jogot, a legfőbb hadúr a decretum de jure gladii et agratiandival ruházta át a katonai parancsnokokra. Az igazságszolgáltatás alapját a hadicikkek biztosították, amelyre egyébként felesküdték a katonák. A gyalogságnál az ezredes kezében volt a ius gladii, ő volt az élet és halál ura. A lovasságnál a tábornagy, míg a tüzérségnél a táborszernagy kezében összpontosult a legmagasabb bírói hatalom.¹⁰

A XVIII. század jogalkotásának gyöngyszemét az általános katonai szolgálati szabályzatot (Regulamentum) és a katonai büntető törvénykönyvet (Edictum), amely hazánkban első alkalommal kodifikálta a katonai büntetőügyek anyagi jogi, szervezeti és eljárási elemeit 1707-ben fogadta el az ónodi országgyűlés.¹¹

A Magyarországi confoederált Nemes Statusok és Rendek részéről szabott Hadi Regulák, Articulusok, Edictumok és Törvények XII. Titulus I. articulusában olvashatjuk: „Noha a Regimentekbeli Auditorokon kívül minden Districualis Commendérozó Generalisunk Corpusai mellett szükségesképpen kelletik egy-egy Hadi Bíránknak lenni....”¹². A legkisebb katonai szervezet, amely önálló katonai bíróval rendelkezett, az ezred volt. E bírákat Regimentbeli Auditoroknak nevezték, akiknek azonban nem volt önálló bűnüldözési joguk, „A Regimentbeli Auditoroknak azon Regiment Commendánsától, kell lennie arra parancsolattyuknak...”¹³, azzal az ezred parancsnoka

¹⁰ Lásd: KARDOS: i. m. 40. o.

¹¹ Lásd: HAUTZINGER Zoltán: Az erdélyi fejedelemség jogösszefoglaló és jogfejlesztő hatása a magyar katonai büntető igazságszolgáltatás kodifikációjára, In: BÖGÖLY Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, Pécs, Kódex Nyomda Kft., 2007, 90. o.

¹² Edictum Universale (továbbiakban: Ed. Un. Tit. Art.) Tit. XII. Art. I.

¹³ Edictum Universale (továbbiakban: Ed. Un. Tit. Art.) Tit. XII. Art. III.

rendelkezett. Az ő kezébe volt adva a büntetőeljárás megindításának, az eljárás alá vont személyek fogságba helyezésének és a hadbíró által hozott ítélet megerősítésének joga.

Amennyiben a regiment commendáns ezt a feladatot nem teljesítette, úgy elvesztette a *ius gladii*-t, a pallosjogot.¹⁴ A hadi kerületek parancsnokai mellett fel kellett állítani a generális bíró vezetésével egy törvényszéket. A kerület parancsnokának hatáskörébe tartozott az eljárás megindítása, a terhelt letartóztatása és az ítélet megerősítése. A katonai igazságszolgáltatás élén az országos főtábornok, sőt maga a fejedelem állt.¹⁵ Nem volt ismeretlen a rögtönítélő bíróság sem, amely csak az ezredek mellett működött. Ez az eljárás csak a vezénylő tábornok tudtával folytatható a regimentbeli auditorok közreműködésével. Itt az ítélet csak felmentés vagy halál lehetett, amely ellen fellebbezésnek nem volt helye.

A Rákóczi szabadságharc leverését követően az 1715. évi VIII. tc-el megteremtették az állandó hadsereg jogi szervezésének alapjait, melynek eredményeképpen felállított állandó haderő az Osztrák-Magyar Monarchia bukásáig fennállott. A XVIII. és XIX. századra állandóan működő katonai igazságszolgáltatási szervezetrendszer alakult ki. Az ítélezés szabályait az 1754. évi Justiznorm, a *Constitutio Criminalis Carolina*, az 1768-as év utolsó napján megjelent *Constitutio Criminalis Theresiana*, majd az 1855. január 15-én kelt császári nyílt paranccsal 1855. július 1-én hatályba léptetett Katonai büntető törvénykönyv tartalmazta.¹⁶

¹⁴ Ed. Un. Tit. XII. Art. XVI.

¹⁵ Lásd: KARDOS: i. m. 48. o.

¹⁶ Polgári kori előzményekről lásd: FARKAS Ádám: A magyar katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás történelmi előzményei, In: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland: *A polgári Magyarország katonai büntetőjogának és*

A magyar királyi honvédségnél és csendőrségnél a „bírói felsőbbségjog” a honvédség főparancsnokát illette meg, azzal a megszorítással, hogy azt ezredesi rendfokozatot viselőktől kezdődően a honvéd főtörvényszék gyakorolta. A bírói felsőbbégi jog a honvéd főparancsnok döntésétől függően írásban korlátozással, vagy anélkül átruházható volt. A gyakorlatban ezt a jogot helyettesére, valamint az olyan parancsnokokra ruházta át, akik Pap Kálmán szavaival élve „bírói felsőbbégi főnökök” voltak. Ez utóbbiak a honvéd és csendőr kerületi parancsnokok voltak, akik mellé honvéd bíróság volt rendszeresítve. A bírói felsőbbégi jog Pap Kálmánt idézve „magában foglalja a büntető törvények áthágói üldözésének, befogatásának, kihallgatásának és fölöttük ítélethozatalnak elrendelésére, a hozott ítéleteknek, végzéseknél és határozatoknak felsőbb bíróságok részére fenn nem tartott esetekben megerősítésére, kihirdetésére és végrehajtására, az ítéletek (végzések) enyhítésére vagy az elítéltek teljesen is megkegyelmezésére való hatalmat, amennyiben ezen megkegyelmezési jog a szabályok szerint korlátozva nincs”.¹⁷

A honvéd kerületek parancsnokaira a bírói felsőbbégi jog¹⁸ azzal a korlátozással került átruházásra, hogy hadtörvényszéki vizsgálatot csak „legénységi egyének” ellen rendelhették el, a velük szemben kiszabott öt évi börtönnél nem súlyosabb büntetést kiszabó ítéleteket megerősíthették, végrehajthatták, enyhíthették, sőt egészen el is engedhették. A

igazságszolgáltatásának történeti vázlata 1867-1944: Tanulmányok a katonai jogtörtétele köréből, Győr, Batthyány Lajos Szakkollégium, 2015, 17-34. o.

¹⁷ PAP Kálmán: *Büntető és fegyelmi fenytőjog kézikönyve*, Budapest, Grill Károly bizománya, 1888, 125. o.

¹⁸ Lásd bővebben: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland: A magyar katonai büntetőjog a 19. század második felétől az 1912-es nemzeti jogalkotásig, In: *Szakmai Szemle*, 2016. 1. szám, 171-184. o.

bírósági felsőbbbségi jogot gyakorló parancsnokok számára hivatásának gyakorlása során a törvények és egyéb szabályok betartása kötelező volt, velük szemben szigorú kizárási szabályok érvényesültek.¹⁹

3. A katonai parancsnoki hatalom 1945-ig

A magyar országgyűlés az osztrák „szokásjog” alkalmazását 1912-ben törte meg,²⁰ amikor egy ülésnapon két katonai büntetőeljárás törvényt is megalkotott, melyek egyike az 1914. július 1-én hatályba lépett a Katonai Bünvádi Perrendtartásról – Kbp. – szóló XXXIII. számú törvénycikk volt, mely több módosítással ugyan, de egészen 1952. január 1-ig volt hatályban.²¹

Jelentőségét mutatja, hogy Székely Ferenc igazságügy-miniszter a magyar Országgyűlés 1912. június 5-ei vitanapján felszólalásában kijelentette, hogy a katonai büntető perrendtartás tárgyalás alatt álló javaslata ugyanúgy mint az 1896. évi XXXIII. tc. (Bp), minden tekintetben korszerű, az elvárásoknak megfelelő, mások számára is követendő például szolgáló törvény.

Szétválasztotta és pontosan körül határolta a katonai büntetőeljárásban résztvevők feladatait, szakított az inquisitorius eljárási formával és bevezette a vegyes rendszert.

¹⁹ Lásd: PAP: i. m. 125-126. o.; KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867-1949 – Egy elfelejtett jogterület a jogalkotás tükrében*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2017, 60-63. o.

²⁰ Dualizmus kori jogalkotási törekvésekről lásd bővebben: FARKAS Ádám: A dualizmus katonai büntetőjogi vitájának nyitánya, In: *Iustum Aequum Salutare*, 2014/4. szám, 101-111.o.

²¹ Lásd KELEMEN Roland: Az első magyar Katonai Bünvádi Perrendtartás rendszere (1912. évi XXXIII. törvénycikk), In: *Magyar Bünyldöző*, 2017/1-2. szám, 29-52. o.

A nyomozások során a nyomozóelv, míg a bírói szakban a vádelv érvényesült. Rendelkezései a kontradiktórius eljárás alapelveinek megfelelően íródtak.

A Kbp. egy új eljárásjogi résztvevőt teremtett az illetékes parancsnokot, akinek hatáskörébe utalta az alárendeltségébe tartozó elkövetővel szembeni büntetőeljárás megindításának, a feljelentés félretételének, más hatósághoz való áttételének, a nyomozó eljárás megindításának, a nyomozó eljárásnak az illetékes bíróság részére való átengedésének, a terhelt szolgálat alóli felmentésének, a terhelt előzetes letartóztatásának, valamint vizsgálati fogságának elrendelésének, a terhelt bűnvádi üldözése felfüggesztésének, illetve megszüntetésének, a vádemelésnek, a honvédbíróság ítélete záradékkal való ellátásnak és végrehajtásának, illetve a kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának nyolc héttel való elhalasztásának, vagy félbeszakításának jogát. Az illetékes parancsnok a régi bírói felsőbbbségi joggal – *ius gladii et aggratiandi* – nem rendelkezett. Ez alól kivételt képezett a rögtönítélő eljárásban való parancsnoki kegyelmezési jog, melyet az illetékes parancsnok számára az uralkodó biztosította.²²

A törvénycikk kötelezte a parancsnokokat, hogy a büntetőeljárás folyamán tartsák be a katonai bűnvádi perrendtartás minden előírását.²³

A törvénycikk az illetékes parancsnok számára csak a bűnvádi üldözés jogát biztosította, melyet a honvéd ügyész, vagy az ügyészi tiszt útján gyakorolhatta. A nyomozások során a honvéd ügyész a parancsnok nevében járt el, az ő nevében készítette el a közbenső és az ügydöntő határozatokat, a

²² Lásd: PAPP: i. m. 195-197. o.

²³ *A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló* 1912. évi XXXIII. törvénycikk (Kbp.) 43. §.

parancsnok írásbeli utasítása alapján pedig a vádiratokat. Mindezekből kitűnik, hogy az illetékes parancsoknak döntő szava volt a katonai büntetőeljárás nyomozásra és vádemelésre vonatkozó szabályainak alkalmazásában.

A szolgálattelik neki alárendelt honvéd ügyésznek és ügyészi tisztnek a parancsnoki utasításokat kellett követniük. Abban az esetben, ha a honvéd ügyész a parancsnok valamely utasítását, rendelkezését a jogszabállyal összeegyeztethetetlennek tartotta, úgy az ellen előterjesztés kellett tennie az illetékes parancsnokhoz. Ha az illetékes parancsnok ezt nem fogadta el, úgy néhány esetet kivéve a honvéd ügyész köteles volt az illetékes parancsnok utasítását végrehajtani, azonban a felelősséget ezután már az illetékes parancsnok viselte. Azokban az esetekben, amikor a honvéd ügyész nem volt köteles az utasítást végrehajtani, az iratokat haladéktalanul fel kellett terjeszteni elbírálásra az illetékes parancsnok előljáró – felügyeletére jogosult – parancsnokához.²⁴

A Kbp. 27. és 28. §-ai, valamint a törvénycikk végrehajtásáról rendelkező 1914. évi 4418, 8273, és a 9832 számú HM körrendelet meghatározta az illetékes parancsnokok körét, továbbá a 4418-as számú körrendelet arról is rendelkezett, hogy az illetékes parancsnokok mely honvéd bíróságokhoz voltak utalva, továbbá hogy egy-egy illetékes parancsnok alárendeltségébe mely katonai szervezetek tartoztak.

Illetékes parancsnoki jogkört kapott - a dandárbírósághoz utalva - a dandárparancsnok, a csendőr kerületparancsnok, a darabont testőrség laktanya parancsnoka, míg - a hadosztálybírósághoz utalva - a hadosztályparancsnok, a honvéd kerületparancsnok, a honvédség főparancsnoka, a csendőrség főfelügyelője, és a darabont testőrség kapitánya. A

²⁴ Lásd: PAPP: i. m. 197. o.

dandárbíróshoz utalt illetékes parancsnok csak hat hónap szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő vétség miatt járhatott el abban esetben, ha az elkövető nem tiszt volt, míg a hadosztálybíróshoz utalt illetékes parancsnokok értelemszerűen az ennél súlyosabb ügyekben.

A szabályozás fontos elve volt, hogy a katona mindenben – még a büntetőügyekben is – a parancsnokának volt alárendelve. Ezért az illetékes parancsnokok jártak el a nekik szolgálatilag alárendelt katonákkal szemben, függetlenül attól, hogy azok hol követték el a bűncselekményt.

A törvénycikk alapelvei szinten rögzítette, hogy „büntetésnek csak bűnvádi eljárás után közvadásra és az illetékes bíróság ítélete alapján lehet helye”.²⁵ E szabály alól, lényeges kivételre adott lehetőséget a gyorsaság érdekében a jogalkotó amikor megengedte, hogy az illetékes parancsnok a bírósági eljárás mellőzésével fegyelmi úton vonja felelősségre az elkövetőt az olyan vétség (kihágás) miatt, amelynek büntetési tétele egy hónaptól hat hónapig terjedő szabadságvesztést nem haladta meg és a fegyelmi fenytés a büntetés céljának eléréséhez elegendőnek mutatkozott.

Az I. világháborút közvetlen megelőzően, még békében kidolgozott katonai bűnvádi perrendtartási rendszer a harctéren elvesztette hatékonyságát. Nehézkessé tették az eljárást a harci körülmények, a létszámhiány és az állandó mozgásban lévő alakulatok. A háborús viszonyok között a katonai büntetőeljárás egyszerűsítésének és gyorsabbá tételének legoptimálisabb módja a rögtönbíráskodás bevezetése volt.

Megváltozott az illetékes parancsnokok köre, míg a büntetőeljárások nyomozási és bírósági szak egyszerűsödött, az illetékes parancsnok jogköre pedig szélesedett. A hadrakelt seregnél illetékes parancsnoki felhatalmazást kapott a

²⁵ Kbp. 1. §.

hadosztály-, a hadtest-, a hadseregparancsnok, a hadsereg hadtápparancsnokságának főnöke és a hadsereg főparancsnoka. Ők rendelték el az egyszerűsített büntetőeljárás megindítását, ők nevezték ki a nyomozásvezetőt, döntöttek a vádemelésről, kijelölték azt a tisztet, aki a vádat képviselte az utasításukra összeülő tábori haditörvényszék előtt, melynek tárgyalásvezetőjét is ők jelölték ki. Az illetékes parancsnok erősítette meg a haditörvényszék ítéletét, de élhetett a büntetés kegyelemből történő enyhítésének vagy elengedésének jogával, azonban halálos ítéletet csak a hadrakelt hadsereg főparancsnoka záradékolhatta.

A Kbp. mellett röviden szót kell ejteni az 1912. évi XXXII. törvénycikkről, mely többek között az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregébe tartozó magyar alakulatokban szolgálatot teljesítő katonákra vonatkozott. A két törvénycikk szinte szó szerint megegyezett egymással azzal a különbséggel, hogy e törvénycikk az illetékes parancsnokok körét kiegészítette a matrózkar parancsnokával és a tengerészeti parancsnokkal, továbbá a bűnügyekben eljáró ügyész megnevezése nem honvéd, hanem katonai ügyész volt, míg a legmagasabb katonai ügyészi funkciót a katonai vezérügyész látta el.

A Trianoni békeszerződést követően²⁶ a parancsnoki büntetőhatalom tartalma nem változott, ellenben az illetékes parancsnokok köre - körletparancsnok, vegyes

²⁶ Két világháború katonai büntetőjogát lásd bővebben: KELEMEN Roland: Az elkülönült magyar katonai igazságszolgáltatás szervezetének közel fél évszázada, In: CSITEI Béla – GÁLICZ Boglárka – KÁLMÁN János – KESERŰ Barna Arnold (szerk.): *Optimi Nostris: Díjnyertes Tudományos Diákköri Dolgozatok*, Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2015, 145-181. o.; FARKAS Ádám: A magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közötti természetrajzának vázlata, In: *MTA Law Working Papers*, 2014/38. szám, 1-24. o.

dandárparancsnok, honvédség főparancsnoka -átalakult, de mellettük továbbra is működtek a honvéd ügyészek, akik végezték a nyomozást és az illetékes parancsnok utasítása alapján a vádemeléseket.

A lezajlott hadseregfejlesztés, új fegyvernemek létrehozása, az alakulatok átszervezése következtében ismét változott az illetékes parancsnokok köre. Az 1940. évi IX. törvénycikkkel módosított 1930. évi III. törvénycikk (Kbtk.)²⁷ 9. §-a megállapította, hogy a katonai bűnvádi eljárás területén illetékes parancsnoki jogkörrel a honvédvezérkar főnöke, a hadtestparancsnokok, a honvéd légielő parancsnoka, a honvéd folyami erők parancsnoka, a csendőrség felügyelője, a csendőrterületek parancsnokai rendelkeznek. Az illetékes parancsnokok a nekik szolgálatilag alárendelt katonákkal és csendőrökkel szemben jártak el. Kizárólag a honvédvezérkar főnöke gyakorolta az illetékes parancsnoki jogosítványokat, ha a Kbtk. 60-68. §-ába ütköző hűtlenség büntetést és vétségét az elkövető katonai titok vonatkozásában valósította meg.

A parancsnoki büntetőhatalom gyakorlása során nagy jelentőséget tulajdonítottak a prevenciónak. E területen meghatározó szerepe volt az előjárónak a bűnözés megelőzésében, mivel egy szigorú alá- fölé rendeltségen alapuló katonai szervezet vezetőjeként állandó ellenőrzése alá kerültek a beosztottjai, akiknek ennek következtében életviszonyaikat, emberi tulajdonságaikat alaposan megismerte. Harsányi István szerint „Azok az előjárók, akik a katonai

²⁷ Lásd bővebben: FARKAS Ádám: A nemzeti katonai büntető kodifikáció kiteljesedése: az 1930. évi II. törvénycikk, In: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland: *A polgári Magyarország katonai büntetőjogának és igazságszolgáltatásának történeti vázlata 1867-1944: Tanulmányok a katonai jogtörténet köréből*, Győr, Batthyány Lajos Szakkollégium, 2015, 99-122. o.

szolgálat teljesítésében hivatásuk magaslatán állnak, - általuk különösképen nem szándékoltan, sőt talán nem is tudottan, - nagyfokú és eredményes tevékenységet fejtenek ki már ezen általános magatartásuk által is a bűnözés megelőzése terén....”²⁸

A Kormányzó 1932-ben és 1938-ban a Kbp. által az illetékes parancsnokok számára biztosított jogkört kiegészítette azzal, hogy a békeidőben lefolytatott rögtönítelő eljárás során az illetékes parancsnokokat megillette a halálos ítéletnek kegyelemből szabadságvesztésre való átváltoztatásának joga, míg háború esetén a hadrakelt seregeknél a büntetések kegyelemből elengedésének, illetőleg enyhítésének joga.

A második világháború alatt az illetékes parancsnok jogköre nem változott, azonban a Kbp.-nek a hadrakelt seregek eljárására vonatkozó szabályait több alkalommal kiegészítették - 1930. évi III. törvénycikk 50-56. §-aival, a 2750/1941., a 3750/1941., és a 4850/1941. ME. rendeletekkel - az eljárás egyszerűsítése, gyorsítása érdekében. Ennek eredményeképpen az illetékes parancsnoknak lehetősége nyílt a büntettek fegyelmi úton történő megtorlására.

1941. május 1-én hatályba lépett a hadrakelt seregeknél követendő bűnvádi eljárás szabályairól szóló 1420/1944. ME. számú rendelet, amely hatályon kívül helyezte a Kbp. ezirányú rendelkezéseit és átalakította az illetékes parancsnoki jogkört gyakorlók körét. Ez a hadrakelt seregek főparancsnokát, a hadrakelt seregek seregtest parancsnokát, illetve azt a katonai parancsnokot illette meg, akit e joggal a hadrakelt seregek főparancsnoka felruházott.

Ezirányú jogaikat a hozzájuk beosztott hadbírókon keresztül gyakorolták. A régi gyakorlatnak megfelelően az

²⁸ HARSÁNYI István: Az előljáró szerepe a bűnözés megelőzésében, In: *Magyar Katonai Szemle*, 1941/12. szám, 707. o.

illetékes parancsnok jelölte ki a nyomozást vezető hadbíró, az ő rendelkezésére ült össze a törvényszék, s a hadbírók közül ő jelölte ki a tárgyalás vezetőjét. A haditörvényszék elnöke mindig katona állományú - nem igazságügyi - személy volt.²⁹ A haditörvényszék ítélete ellen továbbra sem volt helye rendes perorvoslatnak. Ez a rendszer a háború befejezéséig hatályban volt azzal a változtatással, hogy 1944. szeptember 1-től alkalmazása főszabállyá vált a katonai büntetőeljárás egész területén.

4. Katonai parancsnok a rendszerváltoztatást megelőző évtizedekben

A II. világháború befejezését követően 1945 nyarán módosították³⁰ a katonai bünvádi perrendtartást, melynek következtében a büntetőeljárásban résztvevők közül kikerült az illetékes parancsnok. Jogkörét - Papp Jánost citálva - egyrészt az akkor létrehozott és a katonai parancsnoktól független honvéd ügyészség, másrészt a katonai parancsnoktól békeidőben mindig is független honvédbíróság vette át.

A katonai parancsnoknak mindösszesen annyi lehetősége maradt, hogy felfolyamodással - panasszal - élhetett a honvéd ügyész nyomozást megtagadó és megszüntető határozata ellen, valamint ő folytatta le a fegyelmi eljárást azon bűncselekmények esetén, melyek bírósági eljárás nélkül, ügyészi döntés után fegyelmi jogkörben elbírálhatóak voltak.

²⁹ Lásd: PAPP: i. m.

³⁰ Lásd: KELEMEN Roland: Erőtterek szorításában... A magyar katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás a megtorló-számonkérő jogintézmények árnyékában (1945-1949), In. FARKAS Adám – KELEMEN, Roland (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető jogtörténet forrásaiból (1945 - 1949) I.*, Győr, Batthyány Lajos Szakkollégium, 2015, 25-56. o.

1952. január 1-én lépett életbe a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény, melynek hatálybalépéséről és végrehajtásáról az 1951. évi 31. törvényerejű rendelet rendelkezett. Ennek III. fejezete tartalmazta a katonai büntetőeljárásra vonatkozó eltérő rendelkezéseket azzal, hogy főszabályként az új büntető perrendtartásról szóló törvény rendelkezéseit kell alkalmazni a katonai büntetőeljárás során is.³¹

Ezzel a katonai büntetőeljárás szabályainak önálló kodifikációja megszűnt, a büntetőeljárások vonatkozásában megvalósult a polgári és katonai jogrend egysége. E változás nem érintette a katonai parancsnoknak és a katonai ügyésznek az eljárásban betöltött meghatározó szerepét.

A büntető perrendtartás 1954. évi módosítása lehetővé tette a katonai parancsnoknak, hogy saját döntése alapján fegyelmi hatáskörében bírálja el a katonái által elkövetett azon bűncselekményeket, amelyek büntetési tétele az egy év szabadságvesztés büntetést nem haladta meg, sőt ezekben az ügyekben a katonai perrendtartás szabályai szerint nyomozótisztje útján nyomoztathatott is.

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény VII. fejezete tartalmazta a katonákra vonatkozó külön rendelkezéseket. Ennek 106. §-a továbbra is biztosította az egy év szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetendő büntett fegyelmi jogkörben történő elbírálásának lehetőségét.³² E törvény nem tett különbséget büntett és vétség

³¹ Katonai büntetőjog szovjetizálásáról lásd bővebben: FARKAS Ádám: Requiem a magyar nemzeti katonai büntetőjogért, avagy adalékok a hazai katonai büntetőjog szovjetesítésének történetéhez, In: *Diskurzus*, 2012/ Különszám, 30-38. o.

³² *A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről* szóló 1961. évi V. tv. 106. §.

között. A büntető törvénykönyvet módosító 1971. évi 28. törvényerejű rendelet a bűncselekményeket büntettekre és vétségekre osztotta, valamint tovább bővítette a parancsnoki büntető hatalmat az által, hogy lehetővé tette a katonák által elkövetett összes vétség fegyelmi jogkörben történő elbírálását. Érdekessége a kor szabályozásának, hogy a bűncselekmények parancsnoki hatáskörben való elbírálását két jogszabály rendezte. A büntető anyagi jogszabály a lehetőséget biztosította, míg az eljárásjogi szabályok arról rendelkeztek, hogy ki és hogyan élhet ezzel a lehetőséggel.

Az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet, valamint az azt felváltó 1973. évi I. törvény az illetékes parancsnoknak - egységparancsnok, intézetparancsnok, magasabbegység parancsnok -adott lehetőséget a fent említett bűncselekmények fegyelmi hatáskörbe való elbírálására.

Az illetékes parancsnoknak eleinte csak a köztörvényi bűncselekmények elbírálása esetén kellett eljárás jogi határozatot hozni. Ezen változtatott az 1973. évi I. törvény, amikor akként rendelkezett, hogy a parancsnoknak a nyomozás megtagadásáról, vagy megszüntetéséről szóló határozatát a katonai ügyésszel és a sértettel is közölnie kell. Amikor olyan vétség miatt járt el, amelynek büntetési tétele az egy évi szabadságvesztést nem haladta meg, határozatát csak a magasabb katonai parancsnok változtathatta meg, tehát e körben quasi diszkrecionális joggal rendelkezett, hozzájárulása nélkül vád nem volt emelhető.³³E törvény rendelkezése alapján katonai nyomozó hatóság volt az illetékes parancsnok is, aki a hatáskörébe utalt ügyekben nyomozást végezhetett, dönthetett arról, hogy a cselekményt fegyelmi hatáskörében kívánja-e elbírálni, vagy az ügyet vádemelési javaslattal megküldi a katonai ügyésznek. Ugyanakkor a katonai ügyésznek és a

³³ *A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. tv. 342. § (1) bekezdés.*

katonai bíróságnak lehetősége volt arra, hogy áttegyék az ügyet az illetékes parancsnokhoz, amennyiben úgy ítélték meg, hogy annak fegyelmi hatáskörébe történő elbírálása szükséges.

Az 1978. évi IV. törvény hatályba lépésekor továbbra is lehetőséget adott vétségek esetén büntetés helyett fegyelmi fenytés alkalmazására.³⁴ A jogalkotó ugyanakkor bevezette a parancsnoki kívánat jogintézményét amikor úgy rendelkezett, hogy katonai vétség csak az illetékes parancsnok feljelentésére volt büntethető.³⁵ Ennek indoka az volt, hogy az illetékes parancsnok az, aki a legobjektívebben tudja megítélni azt, hogy az adott cselekmény súlya milyen hatással van a szolgálati rendre, az alakulat fegyelmi helyzetét milyen irányba befolyásolja, figyelembe tudja venni az elkövető személyi körülményeit és ezen információk birtokában a legoptimálisabban tudja eldönteni azt, hogy elegendő-e a fenytés, vagy súlyosabb szankcióra van szükség.³⁶

A Btk.-t módosító 1987. évi III. törvény bővítette az illetékes parancsnok jogosultságát, mivel a katona által elkövetett minden olyan katonai büntett is elbírálhatóvá vált fegyelmi hatáskörben, amelynek büntetési tétele a három évig terjedő szabadságvesztést nem haladta meg. A katonai vétség továbbra csak a parancsnok kívánatára volt üldözhető és büntethető.

Az előbb írt változtatás annak felismerése volt, hogy az illetékes parancsnok által a katonával szemben fegyelmi eljárás keretében kiszabható fenytés súlya felérhet a bíróság által alkalmazható intézkedéssel, csekélyebb büntetéssel és az eljárás gyorsabb lefolytatása következtében a nevelő hatás is

³⁴ A büntetőtörvénykönyvről szóló 1978. évi IV. tv. 125. §.

³⁵ 1978. évi IV. tv. 123. § (3) bekezdés.

³⁶ A büntetőtörvénykönyv magyarázata I. kötet. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1981.

fokozottabb lehet. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma 14-es számú állásfoglalásában rámutatott, hogy a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetése esetén a szolgálatban megmaradó katonáknál a fegyelmi felelősségre vonás általában alkalmasabb a büntetés céljának eléréséhez. Az állásfoglalás megadta azokat a szempontokat is, amit vizsgálni érdemes annak eldöntésénél, mikor célszerű a fegyelmi felelősségre vonást alkalmazni és mikor indokolt büntetést kiszabni.

5. A szabályozás főbb vonalai a Magyar Köztársaságban

A magyar társadalmat alapjaiban érintő változások, az igazságszolgáltatás reformja a katonai igazságszolgáltatás rendszerét is megváltoztatta, ami természetesen az illetékes parancsnoknak a büntetőeljárásban betöltött szerepére is kihatott. A jogintézmény történetében mérföldkőnek mondható az 1993. évi XVII. törvény, amely 1993. május 15-étől hatályon kívül helyezte a Btk.³⁷ és a Be.³⁸ azon rendelkezéseit, amelyek lehetőséget adtak a parancsnoknak arra, hogy a katonák által elkövetett egyes bűncselekményeket fegyelmi jogkörben elbírálják. Megszüntetésének alapvetően az volt az oka, hogy a jogalkotó abból felfogásból indult ki, hogy bűncselekményeket kizárólag bíróságok bírálják el, ezért az intézmény alapelvekbe és különböző nemzetközi ajánlásokba ütközik.

A nemzetközi tapasztalatok³⁹, az Emberi Jogok Európai Bíróságának Egyezményei és eseti döntései azonban

³⁷ 1978. évi IV. törvény 123. § (3) bekezdés, 125. §.

³⁸ 1973. évi I. törvény 341/A. §, 342. § 342/A. §.

³⁹ A nemzetközi kitekintésre vonatkozóan lásd KOVÁCS Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok, In: *Ügyészek Lapja*, 1998/1. szám.

rávilágítottak arra, hogy a bűncselekményeket nem kizárólag bíróságnak kell elbírálni, feltéve, ha biztosítják a terhelt számára, hogy a fegyelmi fenyítés ellen bírósághoz fordulhasson. A strasbourgi testület az Engel ügy kapcsán kimondta, hogy az államok saját katonai rendszerük megszervezésében rendelkeznek bizonyos mozgásszabadsággal, elismerte továbbá, hogy a civil és katonai életviszonyok közötti különbség kellő indokkal szolgál az államok számára ahhoz, hogy eltérő szabályozást vezessenek be⁴⁰.

A jogalkotó – figyelemmel hazánk NATO csatlakozására, a honvédség megnövekedett nemzetközi szerepvállalására – a már kihirdetett, de még nem hatályos, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 2002. évi I. törvénnyel történt módosításával 2003. július 1-étől ismét lehetővé tette a katonai vétségek fegyelmi eljárásban történő elbírálását.

E szabályozást a jelenleg hatályos, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény is fenntartotta, azonban mielőtt e jogintézmény vizsgálatába kezdenénk célszerű áttekinteni a parancsnoki nyomozásra vonatkozó előírásokat és azon belül mi a szerepe az állományilletékes parancsnoknak.

A katonai büntetőeljárásban általános nyomozati jogkörrel továbbra is a katonai ügyész rendelkezik, míg az illetékes parancsnoknak további elkülönült nyomozati hatásköre van.

Az előjáró nyomozó hatósági fellépésének indoka továbbra is az, hogy mint az általa vezetett katonai szervezet működéséért felelős egyszemélyi vezető egyrészt tartsa fenn a

⁴⁰ KARDOS Sándor: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene (PhD. dolgozat)*, Miskolc, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2002, 252. o.

szolgálati rendet és fegyelmet az alárendeltségébe tartozó személyi állomány körében, másrészt a hely- és állományismeretében rejlő lehetőségek, valamint a jogszabály által biztosított lehetőségeket kihasználva végezze a hazáskörébe tartozó katonai vétségek törvényes és szakszerű nyomozását.

A nyomozásra illetékes parancsnokok körét, valamint a parancsnoki nyomozás részletes szabályait egyrészt a legfőbb ügyéssel egyetértésben az adott fegyveres szervet irányító miniszter az igazságügyért felelős miniszterrel együttesen, másrészt az adott fegyveres szervet irányító miniszter az igazságügyi miniszterrel egyetértésben szabályozza.

A Magyar Honvédségen belül a parancsnoki nyomozás fő szabályait a Magyar Honvédség katonai nyomozó hatóságairól és a bűncselekmények parancsnoki nyomozásáról szóló 19/2003. (V.8.) HM-IM együttes rendelet tartalmazza, amely az 1. § (2) bekezdésében rögzíti az illetékes parancsnokok körét.

A belügyminiszter irányítása alatt álló rendvédelmi feladatokat ellátó szervek parancsnoki nyomozásáról a 11/2018. (V.30.) BM rendelet, az Országgyűlési Őrség katonai nyomozóhatóságáról és parancsnoki nyomozás részletes szabályairól a 10/2013. (IV.9.) BM rendelet, míg az Információs Hivatal katonai nyomozó hatóságáról és a bűncselekmények parancsnoki nyomozásáról a 41/2017. (XII.29.) MvM rendelet tartalmazza a további rendelkezéseket.

Ezek határozzák meg azokat a szabályokat, amelyek szerint az illetékes parancsnoknak a katonai vétségek nyomozását kell végezniük.

Katonai vétség miatt indított büntetőeljárásban katonai nyomozó hatóságként az illetékes parancsnok jár el. Állományilletékes parancsnoknak minősül a honvédelmi

szervezet vezetője⁴¹, míg a jogalkotó a rendvédelmi szervek vonatkozásában az alábbiak szerint határozta meg az állományilletékes parancsnok fogalmát. A rendvédelmi szerv általános munkáltatói jogkört gyakorló azon hivatásos állományba tartozó előjárója, vagy nem hivatásos állományba tartozó munkahelyi vezetője, aki a rendvédelmi szerv olyan szervezeti egységét vezeti, amely önálló állománytáblázattal rendelkezik; az állományilletékes parancsnok gyakorolja minazon munkáltatói jogokat, és teljesíti azokat a kötelezettségeket, amelyeket e törvény vagy végrehajtása nem határoz meg más parancsnok vagy vezető részére⁴².

A katonai büntetőeljárársban a következő parancsnokok járnak el katonai nyomozó hatóságként, a Magyar Honvédségnél:

- a honvédségi szervezet vezetője;
- a miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozó szervezet állománya tekintetében a szervezet vezetője;
- a honvédségi szervezet más helyőrségben települő, oda kikülönített szervezeti elemének állománya tekintetében a szervezeti elem vezetője, ha azt a honvédségi szervezet, alapító okirata rögzíti;
- az állományilletékes parancsnok tekintetében az előjáró parancsnok;
- a miniszter által vezetett minisztérium állománya és a miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozó szervezet vezetője tekintetében a Honvédelmi Minisztérium közigazgatási államtitkára;

⁴¹ *A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról* szóló 9/2013. (VIII.12.) HM rend. 3. § (1) bek.

⁴² *A rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról* szóló 2015. évi XLII. tv. 2. § 2. pont.

- a helyőrségparancsnok a helyőrség területén ismeretlen tettes által elkövetett, a parancsnoki nyomozási hatáskörbe tartozó bűncselekmény esetén.

A belügyminiszter irányítása alatt álló rendvédelmi feladatokat ellátó szervek parancsnoki nyomozásának különös szabályairól szóló 11/2018. (V.30.) BM rendelet a parancsnok fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: *Parancsnok: a parancsnoki nyomozás lefolytatására hatáskörrel rendelkező állományilletékes parancsnok vagy parancsnoki nyomozásra jogosult vezető*⁴³.

A miniszteri rendelet a korábbi szabályozástól eltérően azokat eseteket nevesíti külön, amikor az állományilletékes parancsnok helyett parancsnoki nyomozásra jogosult vezetőként az alábbiak járnak el. A rendőrségnél:

- az országos rendőrfőkapitány jár el a kinevezési jogkörébe tartozó vezetők, valamint az Országos Rendőr-főkapitányság teljes hivatásos állománya vonatkozásában;
- a Készenléti Rendőrség parancsnoka jár el a Készenléti Rendőrség teljes hivatásos állománya vonatkozásában;
- a megyei vagy fővárosi rendőr-főkapitányság vezetője jár el az általa irányított szervek hivatásos állománya vonatkozásában.

A büntetés-végrehajtási szervezetenél:

- a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka jár el a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka és parancsnokának helyettesei, a büntetés-végrehajtási intézmény vezetője és vezetőjének helyettese, valamint

⁴³ *A belügyminiszter irányítása alatt álló rendvédelmi feladatokat ellátó szervek parancsnoki nyomozásának különös szabályairól szóló 11/2018. (V.30.) BM rend. 1. § 2. pont.*

- a büntetés-végrehajtási gazdálkodó szervezethez vezényelt ügyvezető esetében;
- a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka vagy a büntetés-végrehajtási intézmény vezetője jár el a vezetése alatt álló szervtől a büntetés-végrehajtási gazdálkodó szervezethez vezényelt esetében;
 - ismeretlen tettes által szállító járművön elkövetett bűncselekmény tekintetében a szállító járművet használó büntetés-végrehajtási szerv parancsnoka jár el.

A katasztrófavédelmi szervezetnél a főigazgató jár el a kinevezés jogkörébe tartozó vezető esetében, a rendvédelmi feladatok ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló törvény szerinti helyi szerv vezetőinek kivételével.

Polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál a főigazgató jár el az általa vezetett polgári nemzetbiztonsági szolgálat (Alkotmányvédelmi Hivatal, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat) teljes hivatásos állománya vonatkozásában.

Ha a bűncselekményt a vezénylés ideje alatt követték el, a belügyminiszter irányítása alá tartozó, másik rendvédelmi feladatokat ellátó szervhez vezényelt katona vonatkozásában a vezénylés helye szerinti parancsnok jogosult eljárni.

A nemzetközi kötelezettségvállalás alapján külföldön szolgálatot teljesítő katona vonatkozásában a szolgálati hely szerinti magyar szervezet állományilletékes parancsnoka jár el, ha a bűncselekményt a külföldi szolgálatteljesítése alatt követte el.

Az ismeretlen tettes által elkövetett bűncselekmény tekintetében – az elkövető ismertté válásáig – az elkövetés hely szerint illetékes parancsnok jár el.

Az Országgyűlési Őrség parancsnoka jár el az Országgyűlési Őrség hivatásos állománya vonatkozásában. Az

Információs Hivatalnál a főigazgató jár el az általa vezetett polgári nemzetbiztonsági szolgálat teljes hivatásos állománya vonatkozásában.

Ha a nyomozást nem az ügyészség végzi, nyomozóhatóságként az állományilletékes parancsnok jár el. A katonai vétség miatt indult nyomozást főszabályként az a parancsnok folytatja le, akinek a büntetőeljárás megindulásakor a terhelt az alárendeltségébe tartozott. Ismeretlen elkövető esetén a nyomozást az elkövetés helye szerint illetékes parancsnok folytatja le, majd az elkövető ismertté válása esetén az ügyet az eljárás folytatására a szolgálat szerint illetékes parancsnoknak kell áttenni.

A parancsnok a nyomozóhatósági jogkörét személyesen, vagy nyomozótisztje útján gyakorolja, aki a nyomozás során az utasítása szerint jár el. Fontos – a befolyásmentes büntetőeljárás lefolytatását biztosító – garanciális szabály a hierarchikus felépítésű katonai szervezeteknél, hogy nyomozótisztként nem járhat el az, akinek a terhelt a szolgálati előljárója⁴⁴.

A parancsnok kizárólagos döntési hatáskörébe tartozó eljárási cselekmények az alábbiak:

- a nyomozótiszt kizárása;
- a nyomozás elrendelése;
- a feljelentés kiegészítésének elrendelése;
- a feljelentés áttétele;
- a feljelentés elutasítása;
- az eljárás felfüggesztése;
- az eljárás megszüntetése;
- a védő kirendelése, a védő kirendelésének visszavonása, a védő kirendelés alóli felmentése;
- a kirendelt védő díjának és költségeinek megállapítása;

⁴⁴ *A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. 701. § (4) bek.*

- a szakértő kirendelése, kizárása, felmentése;
- a szakértő díjának megállapítása;
- a tanú és a szakértő mentességre történő hivatkozásának elbírálása;
- a terhelt őrizetbevétele és az őrizet megszüntetése;
- a kutatás és motozás elrendelése;
- a lefoglalás elrendelése és megszüntetése;
- a számítástechnikai rendszer útján rögzített adatok megőrzésére kötelezés elrendelése;
- a bírósági döntést nem igénylő zár alá vétel alkalmazása és feloldása;
- az elővezetés elrendelése;
- az ügyészség hatáskörébe tartozó intézkedés kezdeményezése;
- a panasz benyújtásától számított 8 napon belül a panasznak történő helyt adás, vagy a panasz elbírálás végett történő felterjesztése;
- a panaszt vagy a felülbírálati indítványt elbíráló a határozat teljesítését, illetve végrehajtását a panasz vagy a felülbírálati indítvány elbírálásáig felfüggesztheti;
- ha észleli, hogy olyan eljárási cselekmény elvégzése, illetve határozat meghozatala szükséges, amelyről döntés a bíróság vagy ügyészség hatáskörébe tartozik, erről az ügyészségnek haladéktalanul beszámol.

A parancsnok a nyomozás befejezését követően kerül abba a helyzetbe, hogy amennyiben lehetőséget lát a bűncselekmény fegyelmi eljárásban való elbírálására, a keletkezett bűnügyi iratokat a nyomozás megszüntetésére és a bűncselekmény elbírálásának fegyelmi hatáskörbe történő utalásra vonatkozó javaslatával az ügyésznek haladéktalanul felterjeszti.

A hatályos szabályozás szerint a katonai ügyész a feljelentést elutasítja, illetőleg a nyomozást megszünteti és az

iratokat megküldi a fegyelmi jogkör gyakorlójának, ha a katonai vétség miatt a büntetés célja fegyelmi fenyítéssel is elérhető⁴⁵.

A katonai ügyészi gyakorlat szerint a döntés meghozatalakor az alábbi szempontokra kell figyelemmel lenni:

- a cselekmény csekély tárgyi súlya;
- a szolgálat jellege;
- az elkövetés körülményei;
- az elkövető személyi körülményei;
- első ízben követett el bűncselekményt;
- szolgálatát eddig kifogástalanul, parancsokai megelégedésére teljesítette;
- kárenyhítő magatartást tanúsított;
- sértetti közrehatás;
- a szolgálati feladat minél jobb megvalósítására való törekvés vezette;
- a bűncselekmény elkövetése nem járt jelentős hátránnyal;
- tényleges érdeksérelmet nem okozott;
- beismerő vallomást tett, megbánó magatartást tanúsított, bocsánatot kért;
- előléptették, kitüntetésben, elismerésben részesült.

E felelősségteljes intézmény – szemben az egy évszázaddal korábban elfogadott Kbp.-vel, ahol az illetékes parancsnoknak még döntő szava volt a katonai büntetőeljárás nyomozásra és vádemelésre vonatkozó szabályainak alkalmazásában - tehát nem enged beleszólást a parancsnoknak a katonái ellen indult büntetőeljárásba, csak azt a lehetőséget biztosítja számára, hogy a katonai ügyész döntése után igazgatási úton fegyelmi fenyítést szabjon ki a katonai vétséget elkövető katonájával

⁴⁵ 2017. évi XC. tv. 710. § (1) bek.

szemben. Katonai vétség nyomozását saját hatáskörben végezheti, de ezirányú tevékenységét a katonai ügyész felügyeli. A hatályos szabályozásban - szemben az 1993-ban hatályon kívül helyezett jogintézménnyel - meghatározóan érvényesül a terhelt rendelkezési joga. Hautzinger Zoltánnal egyetértve megállapíthatjuk, hogy a katonai parancsnok büntetőeljárású ügydöntő szerepe származékos, mivel csak abban az esetben van helye a katonai vétség fegyelmi jogkörben való elbírálásának, ha erről a katonai ügyész így rendelkezik.⁴⁶

Az Alkotmánybíróság 45/2009. (IV.10.) AB határozatában többek között megállapította, hogy a döntésének időpontjában hatályos 1998. évi XIX. törvény 485/A. és 485/B. §-a jogorvoslati jogon keresztül az ügyész, illetve a fegyelmi jogkör gyakorlójának döntésével szemben lehetővé teszi a bírósághoz fordulást. Ennek következtében az intézmény és annak szabályozása nem ellentétes az Alkotmány 57. § (1) bekezdésével.

6. Nemzetközi kitekintés

Az angol-szász jogrendszerű országokban a katonai parancsnok – a katonai és jogi hagyományaiknak megfelelően - nagy büntetőhatalommal rendelkezik. Az USA katonai bíróságaira vonatkozó elnöki rendelet 15. cikke alapján az illetékes parancsnok a Kbtbk-ban nevesített bármelyik tényállást megvalósító bűncselekményt elbíráhatja fegyelmi jogkörben, amennyiben megítélése szerint a fegyelem fenntartása érdekében ez az eljárás szükséges és elégséges.

⁴⁶ Lásd: HAUTZINGER Zoltán: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011. 106. o.

Az Egyesült Királyságban a csekélyebb tárgyi súlyú katonai és köztörvényű bűncselekmények ezredparancsnoki hatáskörben – ha az eljárás alá vont nem választja a bírósági utat –, fegyelmi úton is elbírálhatóak.

Dániában a magasabbegység parancsnok a katona elleni büntető feljelentést – a köztörvényi bűncselekmények kivételével – elbírálhatja abban az esetben, ha megítélése szerint az csekély tárgyi súlyú és amiatt pénzbírságot vagy fenyítést kell alkalmazni.

Hollandiában a „katonai ügyész” hozzájárulásával a törvényben külön nevesített kisebb súlyú bűncselekmények esetén a századparancsnok fegyelmi büntetést alkalmazhat.

Görögországban a parancsnoknak meghatározó szerepe van a büntetőeljárás megindulásával kapcsolatban, míg ezzel szemben Spanyolországban és Svájcban nincs lehetősége a parancsnoknak a bűncselekményeknek fegyelmi úton történt elbírálásának.⁴⁷

7. Pillantás a jövőbe

Az új évezred új kihívásokat, feladatokat hozott. Napjainkban a Magyar Honvédség tényleges állományú tagjai négy kontinens tizenhárom országának harminchét településén teljesítenek szolgálatot, ami a gyakorlatban számos problémát vet fel.

A különböző nemzetközi missziók eredményes működését biztosító nemzetközi rezsimek - rendszerint az általános hadműveleti utasításokban (SOP) - ma már elismerik és nevesítik az úgynevezett súlyos fegyelemsértéseket – bűncselekményeket –, és az elkövetőkkel szemben konkrét

⁴⁷ Lásd: KOVÁCS Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok, In: *Ügyészek Lapja*, 1998/1. szám.

joghátrányt helyeznek kilátásba. Ennek alkalmazására a nemzetközi erők parancsnoka jogosult, aki az adott cselekmény elkövetőjével szemben intézkedést foganatosíthat, az érintett katonát repatriálhatja, ahol az eljárást már a nemzeti jog szabályai szerint fogják lefolytatni. E megoldás problémája azonban az, hogy a hazaküldött katona ezt - nem minden alap nélkül - előrehozott büntetésként éli meg, mivel az intézkedés alapjául szolgáló jogsértést még nem állapította meg az arra jogosult igazságszolgáltatási szerv.

Korábban már volt szó arról, hogy a jelenleg hatályos a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény szabályozása szerint az illetékes parancsnok - nem minden külföldön állomásozó katonai szervezet parancsnoka az - hatáskörébe csak a katonai vétségek nyomozása tartozik, míg minden más katonai és köztörvényi bűncselekmény nyomozása a katonai ügyész kizárólagos hatáskörébe tartozik.

Ezt a problémát volt hivatott orvosolni a 2002. március 1-ével felállított mobil katonai ügyészi csoport, amely a bűncselekmények gyors, szakszerű helyszíni kivizsgálását végezte. A katonai ügyészi szervezet 2011. december 31-ei felszámolásával azonban e lehetőség is megszűnt.

Így ismét problémaként vetődött/vetődik fel a külföldön szolgáló katonák által elkövetett bűncselekmények nyomozása. Mi lehet a megoldás?

A gyakorlat azt bizonyítja, hogy a nemzetközi együttműködésben végrehajtott katonai műveletek során az angolszász államok független katonai igazságszolgáltatásának előnyeit lehet legjobban kihasználni.

Az elméleti és gyakorlati problémák kiküszöbölésének legegyszerűbb módja az lenne, ha az igazságszolgáltatás a helyszínen lenne biztosítható. Ily módon a nemzetközi küldetés tekintélye a fogadóállam területén és a helyi lakosság előtt a

gyors és hatékony katonai igazságszolgáltatással is biztosítható lenne. Ezt a megoldást azonban csak egyes államok anyagi lehetőségei és jogi hagyományai teszik lehetővé.

Úgy gondolom, azt tényként kezelhetjük, hogy a kisebb államokhoz hasonlóan Magyarország sem lesz képes a teljes igazságszolgáltatási infrastruktúrát a külföldön szolgálatot teljesítő magyar katonai kontingensek mellé telepíteni.

Álláspontom szerint a megoldást az illetékes parancsnok hatáskörének bővítése jelentené oly módon, hogy a katonai vétségek mellett a köztörvényi vétségek és minden olyan katonai büntett elbírálható legyen fegyelmi hatáskörben, amely három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, értelemszerűen a katonai ügyész nyomozást elutasító vagy megszüntető határozata alapján, az eljárás alá vont rendelkezési jogának, valamint a hatályos szabályozás garanciális elemeinek maradéktalan betartásával.

Miután a helyszíni katonai ügyészi nyomozás lehetősége – a szervezeti önállóság megszűnése és a katonai ügyészi létszám csökkenése miatt - meglehetősen csekély, felvetődik a kérdés, hogy a feladatot a parancsnoknak alárendelt nyomozótiszt – ha van ilyen –, vagy az attól független katonai rendészet végezze.

E kérdés megválaszolása érdekében áttanulmányoztam néhány hozzánk hasonló történelmi múlttal rendelkező ország – Lengyelország, Szlovákia, Bulgária – e körben kialakított gyakorlatát.

Mind a három ország megoldása egységes abban, hogy a nyomozást a honvédelmi miniszternek közvetlenül alárendelt katonai rendőrség végzi.

Szlovákiában a három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, míg Lengyelországban és Bulgáriában büntetési tételtől függetlenül minden bűncselekmény nyomozását a

katonai rendőrség végzi. Északi szomszédunknál a katonai igazságszolgáltatás hiányában a polgári ügyészség – ahol a szakértelmet a még ott dolgozó volt katonai ügyészek biztosítják –, míg Lengyelországban és Bulgáriában a katonai ügyészség gyakorolja a nyomozások törvényességi felügyeletét.

Az előbb említett országokon kívül számos más ország is ezt a megoldást választotta – természetesen némileg eltérő részletszabályozás mellett – így többek között Albániában, Csehországban, Ukrajnában, Norvégiában, Izraelben a katonai rendőrség, Hollandiában és Franciaországban a katonai csendőrség, míg az USA-ban a haderőnemeknél külön-külön szervezett nyomozószolgálatok végzik a katonai bűnügyek nyomozását.

Megítélésem szerint a katonai igazságszolgáltatás jelenlegi szervezeti és létszámviszonyai mellett hazánkban is ez lehet e probléma megoldásának leghatékonyabb módja, a Katonai Rendészeti Központ katonai rendőrséggé való átalakítása, nyomozási cselekmények elvégzésére való feljogosítása, természetesen az illetékes parancsnok azon jogosultságának megtartása mellett, hogy a hatályos büntetőeljárás törvényben szabályozott eljárás keretében továbbra is lehetősége legyen a bűncselekmények – korábban már vázolt körben történő – fegyelmi hatáskörben való elbírálására.

Meggyőződésem, hogy a jelenlegi és vázolt jövőbeni megoldás teljes mértékben összhangban van az Alkotmánybíróság azon megállapításával, miszerint a kisebb súlyú katonai bűncselekmények fegyelmi jogkörben történő elbírálásának lehetősége a katonák felelősségre vonásának hagyományos intézménye. A honvédség katonai perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvény (2) §-ával

történt szabályozása óta e jogintézmény ugyanazt a törvényalkotói célt szolgálja: a katonai szakmai és fegyelmi érdekekre tekintettel a kisebb súlyú katonai bűncselekmények miatt rövid időn belül megtörténjen a felelősségre vonás.⁴⁸

⁴⁸ Alkotmánybíróság 45/2009. (IV.10.) AB határozat.